

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук,
доцента Білоскурської Олени Валеріївни

на дисертаційне дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни

«Становлення та розвиток інституту окремої думки судді
конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Дисертаційна робота Куп'янської Ангеліни Миколаївни присвячена актуальній у сучасній юридичній науці та практиці проблематиці – становлення та розвиток інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Інститут окремої думки судді конституційної юстиції як в Україні, та і в інших країнах світу є важливим показником демократизації конституційної юстиції в країні, що свідчить про справжню незалежність суддів. Конкретна думка судді стає відображенням свободи в судових рішеннях, авторизуючи особисту позицію судді та надаючи можливість виразити власну, незалежну від інших, суб'єктивну думку. Здатність окремого судді висловлювати не тільки свої думки, але й публічно висловлювати свою незгоду з більшістю, навіть при можливому негативному впливі на себе, дозволяє судді ідентифікувати себе як незалежного суб'єкта та представника судової влади.

Варто зауважити, що питання інституту окремої думки судді конституційної юстиції перебуває в стані еволюції та ґрунтовного наукового дослідження. У більшості випадків, цей інститут визначено як характерний для англосаксонської правової моделі тоді як традиційно континентальна правова система була відмінною щодо викладання окремих думок, адже тут переважав принцип таємниці нарадчої кімнати. Разом з тим, сьогодні вже характеризується змінами в підходах, значна частина європейських конституційних судів, за винятком окремих, тепер дозволяють суддям

висловлювати власні погляди через окремі думки, що свідчить про розуміння того, що різноманіття поглядів серед суддів є нормою в колегіальному прийнятті рішень. Це особливо актуально в сучасному світлі, де визнання різних точок зору сприяє більш глибокому розумінню правових питань.

Загалом, варто зауважити, що використання та вплив окремої думки судді конституційної юстиції визначаються унікальними особливостями правової традиції та інституціональної системи кожної країни. Розгляд цього явища в контексті різних національних реалій дозволяє виявити значущі відмінності у практиці та підходах. Такий індивідуалізований підхід до становлення та використання окремої думки в контексті конституційного судочинства є важливим аспектом вивчення правових систем та сприяє розумінню того, як цей інститут взаємодіє із конкретними суспільними та правовими умовами кожної держави.

Незважаючи на існуючі в юридичній науковій літературі здобутки вчених із зазначеної проблематики наразі спостерігається висвітлення тільки окремих аспектів інституту окремої думки судді конституційної юстиції. При цьому не досліджувалися змістовно питання щодо права судді на окрему думку в різних правових системах, специфіки та юридичної природи інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

У зв'язку з зазначеним актуальним як з теоретичного так і практичного погляду стає дослідження питань щодо поняття та ознак окремої думки судді конституційної юстиції, особливостей становлення та розвитку англосаксонської моделі окремої думки судді конституційної юстиції та нормативно-правової характеристики романо-германської моделі окремої думки судді конституційної юстиції та здійснення правового аналізу окремої думки судді в практиці різних країн світу.

В цілому, ознайомлення з дисертацією Куп'янської А. М. дає підстави стверджувати, що зміст дисертації надав можливість автору системно та науково обґрунтовано досягти мети та вирішити завдання, які були поставлені

на початку дослідження. Вибір здобувачем теми дисертаційного дослідження є логічним, виправданим та таким, що об'єктивно витребуваний часом, зокрема, необхідністю удосконалення інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Дисертаційне дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни виконано відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 09.05.2023 № 463, Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки. Дослідження проводилося відповідно до теми науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ з державною реєстрацією на 2019–2024 роки «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (№ 0122U002405).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи зумовлений, насамперед, раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційного дослідження і є достатнім. Зміст дисертації складається з: анотації, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі дисертантка визначила та обґрунтувала актуальність теми дослідження та наголосила на теоретичних та практичних перевагах існування окремої думки судді в конституційному судочинстві. Мета і висновки дисертаційної роботи є узгодженими, а структура роботи обумовлена завданнями, що ставилися здобувачем наукового ступеня для досягнення мети дослідження – розробка теоретико-методологічної моделі становлення та розвитку інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Варто погодитися з автором, що об'єктом дисертаційного дослідження

є система суспільних відносин у сфері становлення та розвитку інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Предметом дослідження Куп'янська А. М. визначила інститут окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах в контексті становлення та розвитку.

У *Розділі 1* дисертаційної роботи розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження окремої думки судді конституційної юстиції, розглядаються питання становлення інституту окремої думки судді конституційної юстиції та аналізується право судді на окрему думку в сучасних правових системах.

Автор в роботі зупинилася на проблемі використання органом конституційного контролю різного роду доктрин та особливу увагу приділила питанням використання доктринальних положень в окремих думках суддів Конституційного Суду України (с. 46–50).

Заслуговує на увагу запропонована дисертанткою умовна класифікація рішень органів конституційного судового контролю та окремих думок (поглядів) суддів зазначених органів, що поділяється на чотири групи: 1) пов'язані з дослідженням зарубіжного законодавства; 2) спрямовані на аналіз судової практики (або конституційних судів, або інших судів, що здійснюють конституційний судовий контроль); 3) ті, що містять посилання на роботи відомих конституціоналістів, правознавців, філософів; 4) ті, що прямо або побічно використовують світові доктрини (с. 51).

У *Розділі 2* дисертаційного дослідження дисертантка ґрунтовно дослідила питання юридичної природи інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Цікавим є науковий аналіз істотних відмінностей стилю викладу рішення й особливої думки судді з метою відокремлення їх в жанровому плані. Здобувачка наводить цілий масив фрагментів та уривків особливої думки судді, що наочно підтверджують те, що особлива думка судді є унікальним самостійним жанром судового дискурсу, в якому аргументованість

досягається, з одного боку, логічністю й апеляцією до букви закону, а з іншого – використанням різноманітних засобів емоційного мовного впливу (с. 91–93).

Слід відзначити здійснений порівняльно-правовий аналіз матеріального та процесуального аспектів права судді на окрему думку, як двох структурних складових відповідного права (с. 116), де матеріальний аспект охоплює право заявити окрему думку, право на заперечення, а процесуальний – право надати своїй незгоді форму і зробити її видимою та можливість опублікування окремої думки.

Заслуговує на увагу розгляд питання щодо цілей існування інституту окремих думок суддів в конституційному судочинстві, який здійснювався на основі виокремлення зовнішніх цілей (зміна практики суду; зміна законодавства; роз'яснення громадськості та адвокатурі позиції суду) та внутрішніх цілей (підвищення якості рішення суду, у процесі підготовки якого написані окремі думки; самовираження суддів). Автор механізм реалізації цих цілей продемонструвала наочно на практиці здійснення контролю Конституційним Судом України і Верховним судом США та прийшла до висновку, що для Верховного суду США конструкція «окремі думки» охоплює ширше коло суспільних відносин, торкаючись і процесу підготовки рішення, тоді як судді Конституційного Суду не направляють один одному свої окремі думки. Також у Конституційному Суді, на відміну від Верховного суду США, конструкція окремих думок не використовується для реалізації таких цілей, як поліпшення якості рішення суду, у процесі підготовки якого вони написані; зміна законодавства на протипагу позиції, висловленій у рішенні суду (с. 129–132).

Розділі 3 дисертації присвячено дослідженню особливостей становлення та розвитку англосаксонської та романо-германської моделей окремої думки судді конституційної юстиції та вивченню окремої думки в практиці зарубіжних судів.

Дисертантка приходить до висновку, що окремі думки суддів є продуктом британської правової системи. Автор звертає увагу, що з історичної

точки зору інститут окремих думок суддів в англосаксонській правовій сім'ї заснований не на праві судді заперечити колегам, а на його обов'язку озвучити власну думку і навести аргументи на її підтримку. А також, що формування концепції «єдиної думки» суду і розвиток погляду на окремі думки як факультативний (а часом і небажаний) елемент судового рішення ефективно сприяв зміцненню авторитету Верховного суду США, що зіграло критичну роль у вирішенні конституційних питань та становленні інституту окремої думки судді конституційної юстиції (с.190).

У *Висновках* автором узагальнено основні результати проведеного дослідження та викладено їх в межах окремих положень.

Доцільно відзначити, що в процесі дослідження дисертанткою опрацьовано значний масив літературних джерел комплексного та монографічного характеру, авторами яких є відомими фахівцями у галузі загальної теорії права та конституційного права в Україні, а також майже 200 наукових праць зарубіжних дослідників в галузі права. Окрім того, подані в додатку Б акти Конституційного Суду України з окремими думками суддів Конституційного Суду України станом на жовтень 2023 року свідчать про ґрунтовну практичну складову поданої до розгляду дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні окремих нових теоретичних положень, висновків та рекомендацій щодо проблеми становлення та розвитку інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах.

Слід позитивно відзначити, що уперше висловлення суддею окремої думки розглянуто як його невід'ємне право – як право судді на окрему думку, що містить два аспекти: 1) закріплення права судді заявити окрему думку (матеріальний аспект окремої думки судді, що визначає сам факт наявності відповідного права судді); 2) регламентація порядку та умов доступу до текстів цих окремих думок (процесуальний аспект окремої думки судді, що характеризує «зовнішні» прояви реалізації відповідного права судді).

Здобувач переконливо аргументує ті положення дисертації, в яких мова йде про закріплення інституту окремої думки судді в тій чи іншій правовій системі як факультативного та такого, що має перехідний характер, що властиво для держав, які перебувають у процесі реформування правової системи.

Заслуговує на увагу удосконалення доктринального значення інституту окремої думки судді конституційної юстиції для розвитку і вдосконалення законодавства України на основі позитивного досвіду зарубіжних країн.

Доцільно відзначити, що висловлюючи авторську позицію з приводу предмету дослідження, а саме, інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах в контексті становлення та розвитку, у дисертаційній роботі наводиться обґрунтування такої позиції, авторка вступає в наукову дискусію, критично оцінюючи існуючі підходи, наводячи відповідні аргументи та підкріплюючи власно виражені тези прикладами.

Відповідно сформульовані в дисертації та публікаціях здобувача наукові положення, висновки та рекомендації, спрямовані на вирішення поставленої мети і розв'язання зумовлених нею задач, в цілому є обґрунтованими та переконливими.

Практичне значення дисертаційного дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни полягає у тому, що сформульовані в роботі положення та пропозиції є внеском у розвиток теорії конституційного права, що поглиблюють уявлення про інститут окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах та можуть бути використані у: науковій діяльності – для проведення подальших наукових досліджень інституту окремої думки судді в теорії права та конституційному праві; правотворчій діяльності – для подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері конституційного судочинства; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності практики органів конституційної юстиції щодо реалізації права судді на окрему думку; освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін

«Конституційне право», «Конституційна юстиція», «Конституційне судочинство» та ін.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій сформульованих у дисертації в опублікованих автором наукових працях. Виходячи з тексту дисертаційного дослідження апробація результатів дослідження проводилася шляхом їх обговорення на науково-практичних конференціях, форумах, семінарах та круглих столах різного рівня упродовж 2020-2023 років. Основні положення дисертації висвітлено в 16 наукових публікаціях, з яких: 7 наукових статей, зокрема 6 у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України, 1 – у зарубіжному фаховому виданні (Словацька Республіка), та опубліковано 9 тез виступів у збірниках науково-практичних заходів.

Усі публікації формують вагомий науковий доробок автора та повною мірою відображають представлені у дослідженні елементи наукової новизни, її теоретико-методологічні та методико-прикладні положення. Обсяг, кількість і якість друкованих праць відповідають вимогам до публікацій основного змісту дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії та надають авторові право публічного захисту дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи та відзначаючи належний рівень підготовки дисертаційної роботи та належний рівень наукової новизни результатів дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни доцільно виокремити низку спірних та суперечливих положень дисертації, що мають стати предметом дискусії під час публічного захисту.

1. На сторінці 37 дисертаційного дослідження авторкою зазначено, що «значущість окремих думок у конституційному судочинстві не вичерпується введенням у науковий обіг нових підходів, позицій і точок зору. Суддя – автор окремої думки має переконати можливого читача у своїй правоті, показати, що його доводи більш обґрунтовані і глибокі, ніж позиція більшості суддів». З огляду на таке твердження виникає питання, чи дійсно суддя, використовуючи

своє право на окрему думку має на меті переконати читача у своїй позиції, чи все ж таки вона виступає як альтернативна точка зору та гарантія внутрішньої незалежності судді?

2. На сторінках 42-43 дисертаційної роботи дисертантка зазначає, що «інститут окремої думки набуває особливого значення для судової влади через творчий характер судової діяльності, складність і неоднозначність судових розглядів, високий професіоналізм суддів. Нині в юридичній науці різних держав ведуться запеклі суперечки про прийнятність застосування інституту окремої думки в судовій системі. Однак усі доводи проти цього інституту спростовуються більш вагомими доводами за». На нашу думку, доцільно було б в межах дисертаційного дослідження розглянути та проаналізувати аргументи «за» та «проти» інституту окремої думки судді в різних країнах світу.

3. В дисертаційній роботі у недостатній мірі відображено причинно-наслідковий зв'язок між завданнями, новизною та висновками. Зокрема, завдання «проаналізувати *етапи* становлення та розвитку інституту окремої думки судді конституційної юстиції» та «дослідити *структуру* ... окремої думки судді конституційної юстиції» не знайшли належного відображення у висновках.

Наведені вище запитання та зауваження мають уточнюючий та рекомендаційний характер, сприяють науковій полеміці та не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни, яке можна вважати вагомим внеском у розвиток вітчизняної конституційно-правової науки.

Висновок щодо відповідності дисертації вимогам МОН України. Враховуючи вищенаведене, є підстави зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Куп'янської Ангеліни Миколаївни на тему: «Становлення та розвиток інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах» є самостійним завершеним науковим дослідженням, обґрунтовані результати якого створюють підґрунтя для

подальших наукових розробок проблематики інституту окремої думки судді конституційної юстиції як в Україні так і в інших країнах світу.

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, що затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка – Куп'янська Ангеліна Миколаївна за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Олена БЛОСКУРСЬКА

Підпис *Блоксурська О.*
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Харківська А. О.
27 листопада 2023 р.

